

УДК 355:929 Монден Х.; 327:355(497.11:44) ;
"1853/1855"

Урош Татић, истраживач – сарадник

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ, БЕОГРАД

E-mail: urostatic@yahoo.com

ИПОЛИТ МОНДЕН У СРБИЈИ. ПРВИ БОРАВАК (1853–1855)¹

АПСТРАКТ: Током два краћа периода, (1853–1855) и (1861–1865), на позив владе Кнежевине инжињеријски официр Иполит Флорентен Монден (Hippolyte Florentin Mondain) је боравио у Србији. Овај чланак посвећен је његовом боравку и делатности током првог од наведених периода.

Кључне речи: Иполит Монден, кнез Михаило, Илија Гарашанин, Француска, Србија.

Услед негативних последица изазваних започињањем Кримског рата и могућности да због истог оружаног сукоба остане без потпуне заштите Петрограда, Србија је своју спољнополитичку оријентацију усмерила и према Француској. Реална опасност од Аустрије и делом од Турске, што је ова већ доказала Омер-пашиним војном на Црну Гору (1853), нагнала је кнеза Александра Карађорђевића на конкретну војно-политичку акцију.

Стога је, у фебруару 1853. године, кнез Александар преко француског генералног конзула упутио званичан захтев министру спољних послова Друену де Лиису (Edouard Drouyn de Lhuys) да се један инжињеријски официр стави на располагање српској влади. Закупљена побољшањем система јавних путева, влада је желела да сазна од стручног лица како би се исти, у интересу одбране територије, могао прилагодити стратешком положају Србије. Ради отклањања сум-

---

¹ Рад представља резултат истраживања на пројекту који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије: „Европа и Срби (1804–1918): подстицаји и искушења европске модерне“. Евиденциони број 177031.

њи које би код других сила могао да пробуди његов боравак у Београду, официр би имао звање аташеа француског конзулата. Према томе, придошли официр имао би заправо саветодавну функцију, што је кључна разлика у односу на званичну функцију коју ће обављати током свог другог боравка у Кнежевини. Управо због ове разлике Монденову биографију везану за простор Србије поделили смо у два дела. У овом делу говорићемо само о његовом првом боравку, док ћемо други анализирати неком следећом приликом.²

Друен де Лиис је замолио свог колегу, министра рата маршала Сен-Арноа (Armand Jacques Leroy de Saint-Arnaud) да одреди официра способног да испуни овај задатак: „Био бих срећан да знам да ћемо уз вашу сарадњу моћи да пружимо српском кнезу тај доказ о интересу који има влада Његовог царског величанства”.³ Молба Правитељства била је упућена званичном Паризу у време спора Француске и Русије око покровитељства над светим местима у Палестини који ће довести до избијања Кримског рата. Француска је била веома заинтересована да пошаље у Кнежевину официра чијим ће посредовањем у случају оружаног сукоба моћи да утиче на одлуке њене владе.

У молби кнеза Александра званичном Паризу, као ни у писму које је тим поводом Друен де Лиис упутио маршалу Сен-Арноу конкретном имена нема, те је одлуку о избору француског министарства рата тек требало да донесе. Након што се сазнало за поверљиву депешу, Комисија за фортификације (Comité de Fortifications) је закључила да предстојећа мисија не представља уобичајену инжињеријску службу. Зато се сматрало да би будући задатак требало поверити искључиво добровољцу, а наређење би уследило тек након изабраниковог пристанка. Мисија је била такве природе да би собом могла донети одликовање или чак напредовање. Услед тога је у избор ушло чак девет капетана за које се сматрало да би предстојећу дужност испунили на задовољавајући начин.⁴

---

² Због недостатка архивске грађе и литературе домаће провенијенције посвећене Мондену рад је настао скоро искључиво на основу истраживања у Архиву француског министарства одбране (Château de Vincennes, Service historique de la Défense). Код нас су се овом темом бавила следећа дела: Љ. Поповић, М. Милићевић, *Министри војни Кнежевине и Краљевине Србије 1862–1918*, Београд 1998; Д. Вуксановић-Анић, *Стварање модерне српске војске. Француски утицај на њено формирање*, Београд 1993; Ж. Ђорђевић, *Српска народна војска. Студија о уређењу народне војске Србије 1861–1864*, Београд 1984; Ж. Ђорђевић, *Чукур-чесма. Студија о одласку Турака из Србије*, Београд 1983.

³ Château de Vincennes, Service historique de la Défense, 4 Y^f Pensions Militaires 1857–1875, No du dossier 11822/4 (Монденов досије), Друен де Лиис маршалу Сен-Арноу, Париз 17. фебруара 1853.

⁴ Исто, секретар Комисије за фортификацију, инжињеријски пуковник Шардоно генералу Монжену, Париз 22. фебруара 1853.

Од наведеног броја старешина, избор је, уз његов пристанак, пао на Иполита Флорентена Мондена, а разлог за ово био је тројак. Прва Монденова одлика била је свакако стручност на пољу фортификација, док је друга имала лични карактер. Наиме, капетан Монден је био пратилац Илије Гарашанина приликом његовог првог боравка у Паризу од маја до јула 1852. године, при чему је на српског државника оставио добар утисак.⁵ Врло је вероватно да су и други елементи Монденове биографије, његов двогодишњи боравак у Алжиру (1838–1840), и искуство стечено на „Оријенту“ утицали на његов избор.

Иполит Монден је рођен у вароши Манту (Mantes, Département de Seine et Oise) на северу Француске 24. априла 1811. године.⁶ Као инжењеријски потпоручник, по завршетку основних четворогодишњих студија на Политехничкој школи (L'École Polytechnique) у Паризу, ступио је 1. октобра 1833. у Артиљеријску и инжењеријску школу у Мецу (L'École d'application de l'artillerie et du génie de Metz) где су официри ова два рода војске одлазили на усавршавање. У чину поручника II класе (од 1. октобра 1835) службовао је у Арасу (Arras) и Мецу, а у чину поручника I класе (од 10. фебруара 1837) у Мецу и већ поменутом Алжиру. У Алжиру је 15. јануара 1839. године произведен у чин капетана II класе. По повратку у Француску, обављао је дужност у Камбреу (Cambrai) и Мелену (Melun), а затим је јуна 1845. послат у Париз где је у току седам наредних година био инспектор студија на Политехничкој школи. Капетан I класе постао је 11. фебруара 1846, а 24. октобра 1848. витез Легије части. Као и већина официра био је одан тадашњем председнику Друге републике Лују-Наполеону (Louis-Napoléon Bonaparte) и учествовао у државном удару од 2, 3. и 4. децембра 1851. године који су подржале трупе на челу с генералом Сен-Арноом.⁷

Персонално одељење Инжењеријске службе је 12. марта 1853. године предложило да се капетан I класе Инжењеријског штаба при Политехничкој школи Иполит Монден стави на располагање министру иностраних послова ради испуњења мисије у Србији. Одлуку о избору Мондена донео је главни командант војске града Париза и командант Прве дивизије маршал Бернар Пјер Мањан (Bernard Pierre Magnan).⁸ Капетан је стављен на располагање влади у

⁵ Ст. Ловчевић, *Писма Илије Гарашанина Јовану Мариновићу*, I–II, Београд 1931, I, 26–34; Д. Вуксановић-Анић, *нав. дело*, 35–37.

⁶ Сви датуми у тексту, осим ако то није посебно назначено, дати су према новом календару.

⁷ Château de Vincennes, Service historique de la Défense, 4 Y^f Pensions Militaires 1857-1875, No du dossier 11822 /4 (Монденов досије).

⁸ Исто, маршал главни командант војске града Париза и командант Прве дивизије у Паризу бригадном генералу команданту Царске политехничке школе, Париз 12. марта 1853.

Београду ради спровођења потребних радова за одбрану земље. У писму Друену де Лиису од 9. априла, шеф Бироа за главну кореспонденцију и војне операције Министарства рата формулисао је обавезе Србије према Мондену: 1) давање годишње плате од 10.000 франака; 2) исплата суме од 1000 франака за долазак и исте суме за повратак. Осим тога, у случају да капетан путује у унутрашњост земље ради испуњења мисије, српска влада треба да му обезбеди или да се постара за његове трошкове. Уговор би био обнављан сваке године под истим условима или по вољи уговорних страна. Капетан Монден ће у Француској задржати бруто плату без додатака који одговарају његовом чину као и сва права на напредовање. Шеф Бироа тражио је од Кнежевине испуњење услова који су постављани приликом одлазака француских официра у мисије у Тунис и Цариград.⁹

Влада Кнежевине је са нестрпљењем очекивала Мондена кога је министар спољних послова, вероватно због замршене општеполитичке ситуације, задржао у Паризу до краја маја. У писму маршалу Сен-Арноу, Друен де Лиис је још једном истакао да је за успех Монденове мисије неопходно да он остане релативно анониман што би се спровело додељивањем звања аташеа конзулата.¹⁰ Монден је, дакле, дошао у Србију као тајни саветник Правитељства.

Проучавајући границе и могућности за њихову одбрану, Монден је током свог двогодишњег боравка Србију добро упознао. О свом боравку он је оставио сведочанство у *Спису о Кнежевини Србији (Mémoire sur la Principauté de Serbie)* који је 5. фебруара 1856. године поднео као извештај председнику Комисије за фортификације, дивизијском генералу Виала Шарону (Viala Charon). Поред *Списа*, Монден је саставио две белешке: прву као прилог ноти Комисије за фортификације од 3. јануара 1855. (*Note du Capitaine du génie Mondain en mission en Serbie, annexée à la note du Comité du 3. janvier 1855*) и другу од 6. фебруара 1856. године која се односи на његову посету Аустријском војно-географском институту (*Note du Capitaine du génie Mondain, du 6. février 1856 relative à sa visite à l'Institut géographique militaire J. K. d'Autriche*).¹¹

Комисија за фортификације гледала је на Србију као поприште вишевековног аустро-турског рата и сматрала да се она са географског и војног гледишта може проучавати само у целовитости с Босном. У том смислу дата су упутства Мондену који је имао задатак и

⁹ Исто, нота шефа Бироа за главну кореспонденцију и војне операције Инжињеријској служби, Париз 12. априла 1853.

¹⁰ Исто, Друен де Лиис маршалу Сен-Арноу, Париз 25. маја 1853.

¹¹ Исто, 7 N 1573, *Attachés militaires, Mission en Serbie ; Mission Mondain 1853–1856, 1861–1864 ; Mission d'Ormesson 1877; Mission de Montuel 1881 ; Mission de Cholet 1886.*

да пружи француској влади детаљна обавештења о ситуацији у Кнежевини. Он је свој *Спис* поделио на три поглавља: прво је посвећено опису земље; друго, војним разматрањима у складу с упутствима назначеним у напомени Комисије за фортификације; а у трећем је дат кратак преглед друштвено - политичких прилика у Србији и поједини статистички подаци. Овлашћен од стране српске владе да проучи могућност изградње мреже путева на читавој територији којом би у исто време биле задовољене потребе трговине и будуће индустрије и интереси одбране, капетан је, како унутар тако и изван граница Кнежевине, обишао 2856 km. Своја запажања забележио је у првом поглављу, изразивши жаљење што није имао ни времена ни неопходних средстава да, путујући даље у правцу Запада, прошири сазнања и на потпунији начин одговори захтевима Комисије за фортификације. Стигавши до Сарајева, Монден је испитао само мали део Босне. Обилажење ове провинције стварало је капетану велике тешкоће због незнања и подозривости становништва од којег, упркос знању српског језика, није могао да добије ни најосновнија обавештења. Приликом рада на терену, Монден се служио географском картом европске Турске коју је 1829. године објавио аустријски Генералштаб. Он се трудио да укаже на главне графичке исправке које су биле неопходне овој карти, а које је касније имао намеру да унесе. У томе му је помогло петомесечно истраживање територије и граница Србије, подробно описано у његовом *Спису*.

Како је Монден забележио, војне снаге Кнежевине имале су три врсте трупа: редовне, нередовне и резерву. Редовне трупе на обуци биле су малобројне а чиниле су их: два батаљона пешадије од по 1000 људи, један коњички ескадрон од 100 људи и једна артиљеријска батерија од 8 топова од 6 фунти.¹² Осим батерије коју је вукла стока, постојали су 22 лафета за топове шестофунташе и хаубице од 160 mm (16 cm) које нису биле погодне за вучу. Лафетарница Тополивнице у Крагујевцу радила је на изради још тридесетак лафетних цеви различитог калибра.

Сви Срби са навршених осамнаест година били су обавезни да служе војни рок који је трајао четири али је уствари ограничен на само две године – сваки војник проводио је наизменично три месеца у гарнизону а затим три месеца код куће. Униформа, скоро драп боје, је била иста као она коју је носила руска пешадија, обука и правила преу-

¹² Подаци које износи Монден умногоме се разликују од званичних. Према *Закону о устојенију гарнизонског воинства* из 1845. године стални кадар (гарнизонско воинство) је бројао 2529 људи. Пешадија је бројала 2010 људи подељених у два батаљона, коњички ескадрон 208 људи и 110 коња, а артиљеријска батерија 250 људи и 6 топова (ЗЗУ, бр. 3, Београд 1847, 1–3).

зете су такође из руске војске. Монден је сматрао да је образовање српских официра школованих у Русији било веома ограничено.¹³

Сваки батаљон делио се на четири чете, а свака чета на два вода. Батаљоном је командовао мајор коме је у вођењу књига помагао један потпоручник, док је свака чета (рота) од 250 војника имала по једног капетана, поручника и потпоручника. Официрски кадар артиљерије чинили су: потпуковник – командант, капетан прве класе, капетан друге класе, два поручника и два потпоручника. Војници пешадије потпомогали су артиљерцима. Коњицом су командовали капетан, поручник и два потпоручника.¹⁴ Поред стотину коња које су јахали војници наоружани сабљом и копљем, коњица је располагала са још шездесет коња.

У Београду и Крагујевцу налазиле су се добро одржаване касарне за смештај гарнизона редовних трупа као и магацини за одећу, војну и коњичку опрему. Овим трупама управљао је Главни штаб у Београду чији кадар су чинили: пуковник - начелник штаба, штабни капетан-ађутант, штабни капетан – казначеј (благајник), поручник - ађутант, четири подофицира, штабни свештеник, главни пиротехничар (џебанер) у чину потпуковника, лекар, хирург, потпоручник инспектор арсенала, потпоручник задужен за набавку намирница и огрева – провијант-комесар и потпоручник – начелник Војне болнице у Београду.¹⁵

Нередовне трупе биле су састављене од пандура и граничара чији је једини задатак био да чувају границе.¹⁶ Пандури представљају жандармерију која на територији читаве Кнежевине делује у

---

¹³ Упркос оваквом Монденовом извештају морамо нагласити да је добар део српских официра био родом из Аустрије и школован у аустријској војсци, те се преносење војних правила из Хабзбуршке монархије свакако не може заобићи.

¹⁴ Према *Закону о устројенију гарнизонског воинства* официрски кадар артиљерије чинили су: један командир батерије који је могао имати чин обер или штабс-официра, један штабс-капетан, два поручника, један потпоручник. Коњичким ескадроном командовао је капетан или штабс-капетан, а имао је два поручника и два потпоручника (Исто, 2–3).

¹⁵ Главни војни штаб у оквиру Попечитељства унутрашњих дела састојао се из четири одељења: 1) фронтвог (оперативног); 2) казначејско-економског; 3) судског; 4) лекарског. Штаб су чинили: начелник штаба постављен из редова старијих и способнијих штабс-официра; два официра-ађутанта од којих ће један бити деловодитељ фронтвог струке а други ађутант начелника и помоћник казначеја; један официр – казначеј (благајник); један официр – аудитор, један штабс-доктор; један штабски вештеник; један официр - надзиратељ џебана (барутана) и Арсенала који ће се старати о муницији и оружју, један официр-магационер, задужен за пријем и складиштење материјала и опреме; један официр-провијант-комесар, задужен да издаје храну за војску и о томе води евиденцију и четири писара у чину подофицира (Исто, 16–17).

¹⁶ Овај Монденов навод можемо сматрати као недовољно прецизан пошто су јединице пандура као и граничара биле под јурисдикцијом попечитеља унутрашњих дела, те их сходно томе можемо третирати као стални кадар Кнежевине.

спрези са локалним властима. Они не носе једнообразну униформу већ народну ношњу чији се делови мало разликују један од другог. Наоружање се састоји се од две кубуре и јатагана за појасом као и албанске пушке („арнаутка“) коју најчешће носе преко рамена.¹⁷ Граничари, чији је задатак искључиво био да обављају стражарску службу, су били распоређени на караулама дуж граница и били су наоружани као и пандури. Пандури и граничари били су организовани у одреде под командом буљубаша који су се разликовали од својих подређених само по сјајнијем оружју и чистијој одећи. Припадници ова два рода нередовних трупа, међу којима је било Албанаца, Грка, Цинцара, Босанаца, Бугара и Црногораца, су добијали од српске владе плату од које су се издржавали.

Најбројнија снага српске војске била је резерва.¹⁸ Становници сваког среза, способни да носе оружје које су поседовали сви без изузетка, окупљали су се по наређењу среског начелника. На челу трупа били су начелници округа који су, према војном устројству Кнежевине и у односу на године службе, имали чин мајора, потпуковника или пуковника. Монден је проценио да би сваки округ могао да окупи приближно 6000 људи, што значи да је Србија у року од неколико дана могла да има под оружјем више од 100.000 војника.¹⁹ Бар десетину од тог броја чинили би бивши војници стајаће војске. Сматрао је да би са овим импозантним бројем војника Кнежевина могла за кратко време да образује трупе способне да успешно воде рат у брдовитој и шумовитој земљи као што је Србија.

Поред описа земље и војне организације, капетан је у свом *Спису* говорио о природним препрекама које би полужиле Србији за одбрану у случају војног напада. Такође, Монден је посветио пажњу државноправном положају Кнежевине, њеним границама, административној подели, природним богатствима, становништву, унутрашњој и спољној трговини, новцу, вери и приходима.

У пролеће 1854. године зближиле су се Порта и Аустрија. Уз учешће западних сила постигнут је споразум о могућој интервенцији Аустрије у Влашкој и Молдавији, а у јавности је почела да се шири вест о аустријској окупацији Србије. Као одговор на ове притиске, српска влада је појачала наоружавање војске и становништва. Француска није желела окупацију Кнежевине, али се бојала да би она могла да омета Аустрију у пружању помоћи Турској и западним силама у рату против Русије. Конзул у Београду, Пјер де Сегир-Диперон (Pierre de Ségur-Du-

¹⁷ О овоме опширније Б. Богдановић, *Пушке. Два века пушака на територији Југославије*, Београд 1990, 18–19.

¹⁸ Заправо се ради о народној војсци.

¹⁹ Сматрамо да је овај број далеко од реалног.

реугон), је предлагао француској влади да опозове Мондена и тополивица Шарла Лубрија (Charles Loubry), пошто је сматрао да њихов рад иде само на штету савезника.²⁰ Друен де Лиис није био сигуран у погледу намера српске владе према Турској. Министар се бојао да би Монденове услуге могле бити искоришћене у супротности с француским интересима на Истоку и наложио конзулу да га обавести да не продужава свој боравак у Кнежевини. Као разлог је навео да је Мондену одобрено одсуство од годину дана и да је потребно да се због војних дужности врати у Француску. Ипак, он је замолио министра рата маршала грофа Вајана (Jean Baptiste Philibert Vaillant) да му допусти да сам донесе одлуку о Монденовом повратку. „На тај начин бисмо задржали за себе средство утицаја на одлуке српске владе, доводећи продужетак боравка господина Мондена у Србији у зависност од намера које она буде показала“.²¹

²⁰ Мајор француске војске Шарл Лубри (1798–1854) је радио у тополивицама у Стразбуру и Дуеу као контролор ливења. Једно време је у Паризу био члан комисије за ватрено оружје. По налогу Попечитељства унутрашњих дела, начелник Главног војног штаба Константин Магазиновић је 1852. отпутовао у Француску да пронађе стручњака за Крагујевачку тополивницу. Уз помоћ Илије Гарашанина, који је у то време боравио у Паризу, Магазиновић је успео да издејствује да Лубри дође у Србију на годину дана. Он је са породицом стигао у Београд у јануару 1853, након чега је Попечитељство унутрашњих дела са њим закључило уговор. Лубри је отпутовао у Крагујевац где је примио дужност директора Тополивнице у изградњи. На одлагање почетка ливења топова, које је он предвидео за средину лета 1853, могло је утицати његово лоше здравствено стање, или, по другим изворима, намерно је одуговлачио почетак производње јер је такво упутство добио од француске владе. Наиме, званични Париз је страховао да Србија не стане на страну Русије у Кримском рату. Први топ је излио 15. октобра 1853. и тај датум сматра се као званичан почетак рада Тополивнице. Ливењу је присуствовао и кнез Александар са званичницима уставобранитељске власти. План да сваког месеца обави по једно ливење није се остварио. Последње ливење под његовим надзором обављено је највероватније у јулу или августу 1854. Између њега и Карла Орелија, швајцарског мајстора постављеног за руководиоца радионице за израду Лафета, избио је сукоб који је могао да доведе у питање даљи развој Тополивнице. Донесена је одлука да Лафетница уђе у састав Тополивнице, са Лубријем као управником, а Орели је постављен за шефа Лабораторијума. Према уговору, Лубри је требало да остане у Крагујевцу до средине децембра 1853, али је после молбе Правитељства француска влада дала сагласност да продужи боравак још годину дана. И поред благонаклоности Кнеза и највиших власти, инсистирао је да се врати у Француску, вероватно због лошег здравственог стања. Његов допринос стварању и раду Тополивнице био је пресудан. Његовом заслугом основана је при Тополивници Војно - занатлијска школа. Његов други значајан подухват био је оснивање Радничке болесничке касе јуна 1854. Умро је убрзо по повратку у Париз. (МАЕ, *Turquie-Belgrade*, vol. 7, No 10, Сегир Друен де Лиису, Београд 29. априла 1854 и No 17, Београд 26. маја 1854; Александар Стаматовић, *Војни производни погони. Прва савремена индустрија у Србији (1804–1878)*, Пинус Записи 6, Београд 1997, 123; *Српски биографски речник*, Нови Сад 2011, 637–638).

²¹ *Service historique de la Défense*, 4 Y^f Pensions Militaires 1857–1875, No 11822/4, Друен де Лиис маршалу Вајану, Париз 10. јуна 1854.

После интервенције српског специјалног изасланика у Паризу, Јована Мариновића, капетан је остао у Кнежевини до средине августа 1855. године. Пред крај Кримског рата умањено је интересовање Француске за војне могућности Србије и Монден се вратио у отаџбину. На читаву српску јавност, а посебно на Гарашанина чији је постао близак пријатељ, капетан је оставио утисак човека способног и погодног за сарадњу. Тако је завршена Монденова прва мисија у Кнежевини током које је имао прилику да добро упозна и земљу и људе.²² *Спис* који је иза себе оставио свакако је за ово најбоља потврда.

О Монденовом другом боравку у Србији који је након петогодишње паузе (1856–1861), сада на још већем положају – министра војног и грађевина, говорићемо у неком од наредних бројева.

Uroš Tatić
Research assistant
INSTITUTE OF HISTORY, BELGRADE

HYPOLLITE MONDEN IN SERBIA. FIRST STAY (1853–1855)

(Summary)

Article describes Monden's first stay in Serbian principality (1853-1855) and general conditions of country and its armed forces, described in document named Cnuc from 1856. French Captain was hired to investigate Serbia's defensive possibilities for defence in case of Serbia being involved in Crimean war. Paris had interest to send its Captain to Serbia whose intermediation could influence decision making process of Serbian government during this war. Just before his arrival to Serbia Monden was inspector of studies in Paris Polytechnical School.

---

²²Д. Вуксановић-Анић, *нав. дело*, 37.